

TIMÁR GÁBOR

Telekhatárból államhatár

Két példa a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából

A trianoni szerződés utáni határmegállapítás folyamatát az elmúlt években több munka is bemutatta. Az eljárás célja az volt, hogy a szerződésben és a térképmellékletében csak igen elnagyoltan, terepre vetítetten kb. 1-3 km pontossággal megadott határvázlatból geodéziai pontossággal felmért és határvonalakkal állandósított határvonalat hozzanak létre. Az első világháborút lezáró béke- és határszerződések (nemcsak a trianoni) emiatt olyan pontokat tartalmaztak, amelyek határmegállapító bizottságok felállítását írták elő.¹ Ebben az érintett államok 1-1 szavazati jogú delegáltján túl az antant főhatalmak képviselői vettek részt.

A párizsi békekonferencia lezárultával az antant hatalmak nemcsak az említett bizottsági delegáltakon keresztül felügyelték a határmegállapítás folyamatát. E bizottságok felett – a szerződésekből levezethető módon – az antant Nagykövetség Tanácsa gyakorolta a felügyeletet.² Ez részben operatív volt, vagyis a Tanács a bizottságok fellebbezési bíróságaként működött, ha a bizottság állásfoglalásért hozzájuk fordult vagy ha többségi javaslattal a békeszerződésben előírt határvonal módosítására tett javaslatot. A Tanács viszont az ilyen esetek minimalizálására részletes utasításban szabályozta a határmegállapító bizottságok

(nemcsak a magyar) munkáját. Az ún. Általános Utasítások keretében részletezték a fent említett eljárást, tehát a határvázlatról a határvonalak kitérési terjedő munka módszereit, alapelveit.³

A jelen tanulmány szempontjából lényeges pontjai a következők:

- „I. 1/a: A bizottságok tartoznak arra törekedni, hogy a békeszerződésben adott meghatározásokat minden esetben a legpontosabban szem előtt tartva, számításba véve, amennyire csak lehetséges, a közigazgatási határvonalakat és a helyi gazdasági érdekeket, kizárólag minden nemzetiségi, nyelvi vagy vallási szempontot”.⁴
- „II. D. 2: Azokra a határvonalrészekre vonatkozólag, amelyeket »a helyszínen meghatározandó vonalak« nevével jelöltünk,⁵ a bizottság fel fogja szólítani az érdekelt hatalmak kiküldöttjeit, hogy előzetes megegyezés után egységes vonalvezetést nyújtsanak át neki. A vitás pontokra nézve minden érdekelt biztos megteszi javaslatait a bizottságnak, amely a vitás kérdést eldönti”.⁶

A trianoni szerződés 50. cikke írta elő a csehszlovák–magyar határmegállapító bizottság felállítását. A bizottság a trianoni békeszerződés hatályba lépése után, tehát a békeállapot

1 Békeszerződéseket a vesztes államokkal kötöttek, de a békerendszer keretében szerződésekkel szabályozták a „kiseb győztes” államok egymás közti határait is; pl. a történelmi Magyarország területén húzódó csehszlovák–román, csehszlovák–lengyel és délszláv–román határokat a török béke napján és helyszínén, 1920 augusztusában kötött sèvres-i szerződésben fogadták el az antant hatalmak és az érintett felek.

2 A Tanács elnöke a mindenkori francia külügyminiszter, tagjai az antant főhatalmak (Nagy-Britannia, Olaszország és Japán) párizsi nagykövetei voltak. A békerendezésből 1919 végén kivonuló Egyesült Államok nagykövete tanácskozási joggal vett részt az üléseken.

3 Közli: SUBA JÁNOS: *Magyarország határának kitérési és felmérése 1921–1925 között (A határmegállapító bizottságok működése)*. Doktori értekezés (kézirat, 1996), I–IV. kötet (= SUBA, 1996). M.I.5. melléklet.

4 SUBA, 1996. M.I.5. 17.

5 A magyar határvonalak nagyobb része ebbe a kategóriába esett, a magyar–csehszlovák határszakaszon is.

6 SUBA, 1996. M.I.5. 21.

életbe lépésével, 1921 augusztusában kezdte meg munkáját.⁷ Elnöke a brit Wilfred Carey ezredes, antant-tagjai a francia René Uffler és az olasz Giulio Pellicelli alezredek voltak, a japán delegátus személye a bizottsági munka során változott; a határdöntések szempontjából kritikus 1922. évi időszakban Rikicsi Andó őrnagy volt az ázsiai állam delegáltja. Magyar részről Tánzos Gábor altábornagy volt a küldött, Csehszlovákiát pedig Václáv Roubík mérnök képviselte szavazati joggal.⁸ Szavazategyenlőség esetén – a hatfős bizottságban, épp tárgyalt témánkat tekintve ennek komoly jelentősége volt – az elnök szavazata döntött.⁹

A határmegállapító bizottság – a rá vonatkozó utasítások betartásával – többségi szavazással szabadon dönthetett a határ részletes kijelölésének kérdéseiben, azokat és a békeszerződés betűjét saját hatáskörben nem bírálhatta felül. Utóbbi azt jelentette, hogy amíg valamely határszakaszon a békeszerződés előírásait (vagyis hogy melyik település vagy nevesített tereptárgy melyik államhoz kerüljön) pontosan tükröző határvonalat szavazott meg, az hatályba is lépett. Lehetőség volt ugyanakkor a békeszerződésben rögzített vonal módosítására is: ehhez a bizottságnak többségi szavazással a Nagykövetek Tanácsához kellett fordulnia. Ha ott elfogadták az érveket (ne felejtjük el, már csak a bizottság összetétele miatt is: ilyenmihez legalább két antant delegátus szavazata is kellett), továbbküldték a Népszövetség Tanácsának, amely meghozta a döntést (elfogadta, módosította vagy elutasította a javaslatot, vagy – ami eredményében ez utóbbival egyezett – hagyta „elaludni” az ügyet).

Az alábbiakban két példát mutatok be a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából. Az első, a Zemplénagárd és Nagytárkány közötti határvonal kismértékű (kb. 2,3 hektár-

ros) módosítása rutineljárásnak számított: a települések közti kataszteri határ módosult a tulajdonosok telekkönyvben is bejegyzett lakhelye alapján, a bizottság teljes egyetértésével. A másik a csehszlovák–magyar határvonal legvitatottabb, Népszövetséget is megjárt szakaszának, Somoskő térségének a végső, határbizottsági döntése, amely végül Csehszlovákiának adta a somoskői várat, és amely nemhogy nem volt egyhangú, hanem a döntés végül egy tag távolmaradásán múlt.

Határmódosítás Zemplénagárd és Nagytárkány között (1922. augusztus 28.)

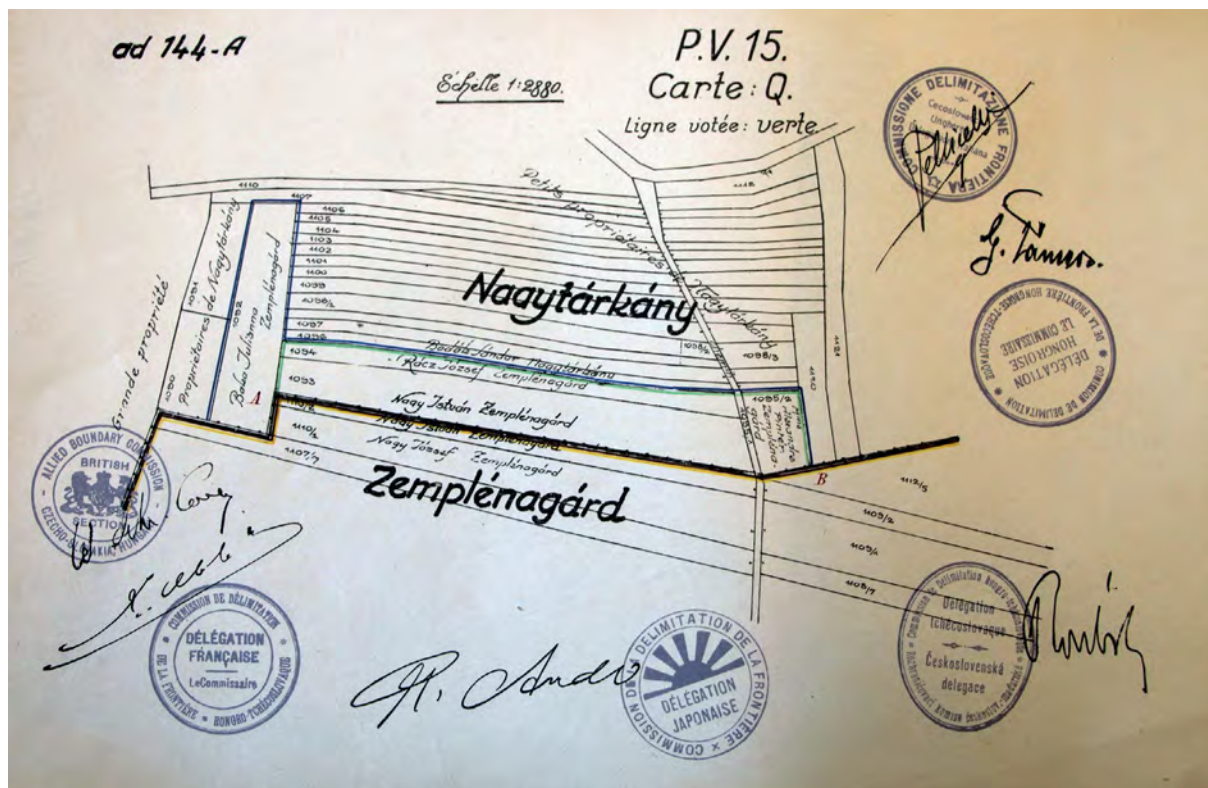
A Tisza és a Bodrog közötti, a Bodrogközt kettészelő határvonal a trianoni szerződés 27. cikke értelmében: *„Tárkánytól kelet-délkeletre a helyszínén választandó pontig: a Tisza folyása; innen általában nyugat felé, a Ronyva folyásának pontjáiig, amely a Sátoraljaújhely város és az állomás közt levő hídtól körülbelül 3700 m-re fekszik északra: a helyszínén megállapítandó vonal, amely Cseh-Szlovákiának hagyja Tárkány, Perbenyik, Örös, Kiskövesd, Bodrogszerdahely, Bodrogszög és Borsi helységeket s Magyarországnak Dámóc, Láca, Rozvány, Pácín, Karos és Felsőberecki helységeket, áthalad a Bodrogon”*.

A két érintett település közül tehát csak (Nagy)Tárkány említettett a békeszerződésben mint Csehszlovákiába sorolt falu, Zemplénagárd nem. A szerződésszöveg azonban homályosan megjelöli, hogy a Tisza folyót *„Tárkánytól kelet-délkeletre választandó ponton”* hagyja el nyugat felé a határ, így Zemplénagárd Magyarországon maradhatott. Ezzel Nagytárkány elvesztette a Magyarországon maradó, Zemplénagárd és a Tisza közötti kataszteri terület-részét. Hasonlóan nagy, szinte a területe felére

7 A közismert 1920. június 4-i dátum csak a szerződés aláírásának napja; a hatályba lépéshez a magyar törvényhozás és az antant főhatalmak közül legalább három törvényhozásának elfogadása (ratifikáció) kellett; ez 1921. július legvégére történt meg. Magyarország ezután békeállapotban volt.

8 SUBA JÁNOS: Egy határmegállapító bizottság anatómiája: A magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921–1925. *Ahol a határ elválaszt. Trianon és következményei, a határmegállapító bizottság szervezete 1921–1925.* Szerk.: PÁSZTOR CECÍLIA. Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 199–224. SEREMET SÁNDOR: *A mai Kárpátalja határainak kialakulása az I. világháború után (1918–1925).* PPKE BTK Doktori (PhD) disszertáció, 2016, 183.

9 Az Egyesült Államok nem képviseltette magát a határmegállapító bizottságokban.

■ A Nagytárkány és Zemplénagárd között már elfogadott határvonal (sárga vonal) kisebb módosítása. Az eredeti magyar javaslat a kék, az egyhangú döntéssel elfogadott határ a zöld vonal, a módosítás mintegy 2,3 hektár területet érintett (MNL OL, S 15. VV-4. No. 1/A-144A)

kiterjedő veszteséget jelentett a magyarországi Győröcskének a Tisza jobb partján fekvő rész Csehszlovákiához csatolása. Ezekon a helyi szempontból nagyobb, de a békeszerződésből levezethető változásokon túl a falvak közötti nyilvánvaló határvonal – az Általános Utasításokból, de a józan észből következően is – a települések közti kataszteri határvonal államhatárrá „előléptetése” volt.¹⁰

A bemutatott térképvázlat ennek a közigazgatási alapú határszakasznak a minimális módosítására vonatkozó magyar javaslatához készült.¹¹ A bizottság 1922. augusztus 28-i, 15. ülésére benyújtott vázlaton sárga vonal jelzi a korábban elfogadott határt, ehhez képest a javaslat Nagytárkány kataszteri területéből négy

parcella Magyarországhoz csatolását kéri (kék vonal) azon az alapon, hogy tulajdonosaik zemplénagárdi lakosok, így birtokuk megműveléséhez ne kelljen a határt átlépniük.¹²

A bizottság végül a zölddel jelzett vonal elfogadásával a négyből három parcellát adott Magyarországnak, a negyedik, az 1092. számú, Baka Julianna tulajdonában álló telek Csehszlovákiában maradt, itt feltehetően (a jegyzőkönyv erre vonatkozóan nem ad támpontot) a határ mintegy 150 méteres kiugrását akarták elkerülni.¹³ Így Magyarország 500 méter hosszú és kb. 70-80 méter széles területsávval gazdagodott. A bizottsági határozat szerint a mellékleten piros A és B betűkkel jelölt pontok közötti vonal mentén fogadja el a határt,

10 A határmegállapító bizottság 1922. május 17-i (11.) ülésének 8. kérdése; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 15 Regnicoláris levéltár térképei (= S 15), VV-4.-3/1. Magyarország és Csehszlovákia határa (= VV-4.-3/1.), 107–108.

11 MNL OL, S 15. VV-4. Magyarország és Csehszlovákia határa, No. 1/A–144A.

12 A térkép tetején a „P. V. 15” feloldása: Procès-Verbal 15”, tehát a 15. ülés jegyzőkönyvének Q jelzésű térképmelléklete ez.

13 A határmegállapító bizottság 1922. augusztus 28-i (15.) ülésének 6. kérdése; MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 172.

a telekkönyvi számok (1094. és 1095. Magyarországon, illetve a nagytárkányi Bodák Sándor 1096. hrsz. telke) abban nem szerepelnek, de a határ végül ide került, a bizottság egyhangú döntésével.

Ez az eset – amely valójában egy jelentéktelen, a teljes érintett területhez vagy különösen a trianoni veszteséghez, de még a magyarlakta Nagytárkány elcsatolásához képest is hangyányi terepszakaszt érintett – mutatja, hogy mi volt az a szint, amellyel a bizottság egyrészt még hajlandó volt foglalkozni, másrészt amely már annyira az érzékenységi szint alatt volt, hogy az egyhangú szavazási eredmény sem meglepő. Baka Julianna mindazonáltal szomorkodhatott, feltehetően az ő telkének cseh oldalon maradása volt az egyhangú döntés „ára”.

A somoskői vár Csehszlovákiához kerül (1923. július 4.)

Az előzőhöz képest – amely talán az egész határszakasz legkisebb módosítása – a magyar–csehszlovák határmódosítás legnagyobb vitáját Somoskőújfalu és Somoskő hovatarozásának kérdése jelentette, amely végigjárta a teljes „szolgálati utat”: a határmegállapító bizottságtól a Nagykövetek Tanácsán át a Népszövetségig, amely e szakaszon a trianoni helyett egy új határvázlatot adott, amely újra a bizottsághoz került, hogy jelölje azt ki a terepen. Az eredmény tükrözi a bizottságnak a tárgyban mutatott végletes megosztottságát, és akár viccesnek is tarthatnánk, ha nem lennének benne érintettek.

A történet azzal kezdődik, hogy a trianoni szerződészöveg szerint nemcsak a somoskői vár, hanem Somoskőújfalu (akkori nevén: Somosújfalú) és Somoskő teljes területe, a falvakkal és a nevesített vasútállomással Cseh-

szlovákiához került volna: „a 485. magassági pontig, körülbelül 10 km-re Salgótarjántól kelet-északkeletre (...) innen nyugat-északnyugat felé a 727. magassági pontig: a helyszínén megállapítandó vonal, amely Magyarországnak hagyja Zagyvaróna és Salgó helységeket és bányákat és Somosújfalú állomástól délre halad”.

Ez tiszta beszéd: a 485. magassági ponttól (kb. ahol ma a zagyvaróna-ceredi úttól elválik a határ), a 727. magassági pontig (a Karancs csúcsáig) húzz egy vonalat úgy, hogy Salgó(bánya) Magyarországon, Somoskőújfalu pedig Csehszlovákiában legyen (az említett vasútállomás a község déli részén van). 1919-től 1924 elejéig ennek megfelelően a két mai magyarországi faluban csehszlovák közigazgatás működött.

A teljes történet első felét, a határmegállapító bizottság vitáit most nem tekintem át, mert az a szakirodalomban elérhető.¹⁴ 1922. szeptember 26-án, a Bizottság 17. ülésén patthelyzet alakult ki Magyarországnak a Somosújfalú és Somoskő teljes közigazgatási területe visszacsatolására irányuló beadványáról, amely teljesen gazdasági alapon, a térség bazaltbányáinak a budapesti utcakövek miatti fontosságára hivatkozott.¹⁵ Bár a jegyzőkönyv nem nevesíti, hogy a 3-3-as szavazategyenlőség hogyan alakult ki, a népszövetségi dokumentumok tartalmazták, hogy a javaslatot a magyar mellett a brit és a japán küldött támogatta.¹⁶ Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt, írta a békeszerződés, és a bizottság brit elnöke ezt a „döntő szavazatot” le is adta a november 10-i (20.) ülésre kiküldött írásos anyagok között.¹⁷

Innen a javaslat a Nagykövetek Tanácsához, majd a Népszövetség Tanácsához került, amely azt 1923 áprilisában napirendre is vette. A vitában a csehszlovák küldött a javaslatot „katonai célúnak” nevezte azon az alapon, hogy a térség fontos magaslatait (Karancs, Sátor-hegy) Ma-

14 BACSA GÁBOR: Határviták Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu), 1921–1924. *Ahol a határ elvált – Trianon és következményei a Kárpát-medencében 1921–1925.* Szerk.: PÁSZTOR CECÍLIA. Balassagyarmat–Várpalota, 2002. 225–249.

15 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 211.

16 Délimitation de la frontière entre la Hongrie et la Tchéco-Slovaquie - Conseil de la Société des Nations - Résolution fixant la ligne frontière, adoptée par le Conseil, faisant suite au rapport de M. da Gama sur cette question. Ref. code: R604/11/24762/27831 (= *Delimitation*), URL: <https://archives.unige.ch/delimitation-de-la-frontiere-entre-la-hongrie-et-la-tcheco-slovaquie-conseil-de-la-societe-des-nations-resolution-fixant-la-ligne-frontiere-adoptee-par-le-conseil-faisant-suite-au-rapport-de-m-da-gama-sur-cette-question/download> elérési ideje: 2022. 08. 05., 43.

17 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 257.

gyarországnak juttatja. A Tanács ezért a végső döntés előtt a kérdést a katonai bizottsága elé utalta, amely a visszaadandó terület körülbelül megfelelt.¹⁸ A két falu Magyarországon, a Karancs a határon, a Sátor és a Medves magasa pedig Csehszlovákiában maradt. A katonai bizottság döntése éppen az eredeti javaslat gazdasági érvelését húzta keresztül: a három érintett bánya közül végül csak egy került Magyarországra. A Népszövetség emiatt kötelezte a feleket, hogy a Macska-bánya Magyarországra felé érvényes „szolgalmi jogainak” és a somoskőújfalui vasútállomás közös határállomás-ként működtetésének szabályait szerződésben rögzítsék. A Népszövetség által elfogadott új határvonal ez lett:¹⁹

„A 485. magaslattól északra egy vonal, amely megfelel az 1. és 2. számú tervben sze-

replő vonalnak a 671. magaslattól 500 méterre délkeletre lévő pontig; azután egy, a helyszínen meghatározandó vonal, amely nyugat felé halad úgy, hogy magyar területen hagyja a bányászati koncessziókat, Kerektölgyes tanyától délre húzódik, csehszlovák területen hagyja az 528. pontig emelkedő magaslatokat, majd észak felé haladva megkerüli Somoskő községet, amely így magyar területen marad.

Onnan Somoskőtől délnyugatra, Somosújfalunál az úthoz csatlakozó vonal, magyar területen hagyva az említett utat és Somosújfalui községet; és az említett falutól közvetlen északra két közúti és egy vasúti híd mellett halad;

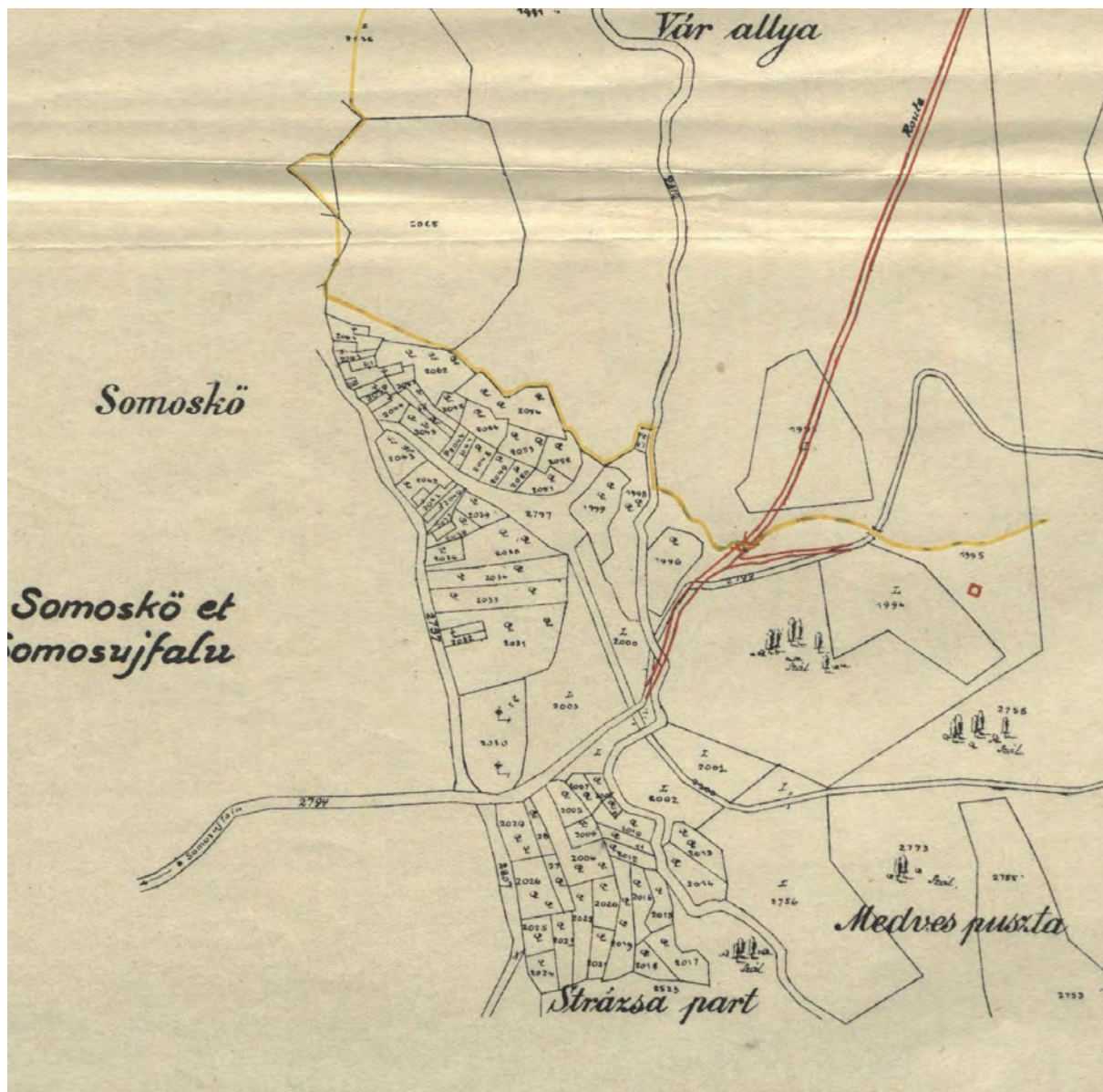
Onnan egy délnyugati irányban a 668-as magaslatig futó vonal, amely a 727. magaslattal csatlakozik Somosújfalui község határához, és ezt a határt követve észak felé a 446. magaslatig.”

■ A Népszövetség Tanácsa által elfogadott új határvonalhoz készített térképmelléklet. A Tanács elé terjesztett eredeti határvonal a kivágat északi részén húzódó kék vonal, az elfogadott határt piros ceruzavonal jelzi. A vár a piros „Somoskő” felirattól északkeletre látható 520. magassági pont, a vázlat szerint magyar területen (Délimitation, 20–21.)

18 Délimitation, 25–26.

19 Délimitation, 16–17.

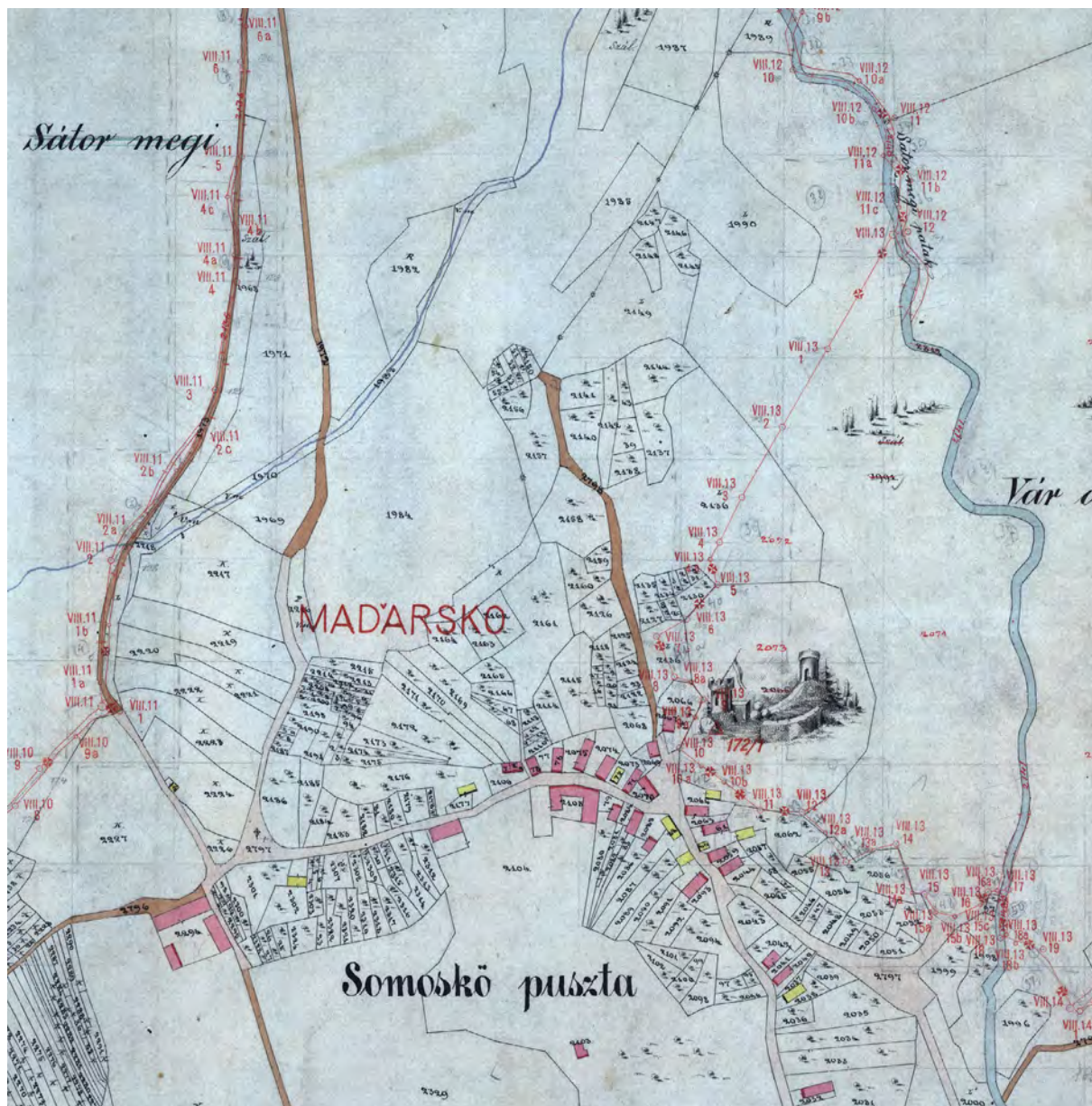
■ A véglegesen elfogadott határvonal Somoskő belterületének északi szélén. A vár a „2065” helyrajzi számmal jelölt telken áll (MNL OL, S 15. VV-4. A-28)

A fent leírt és a térképvázlaton bejelölt vonalat a határmegállapító bizottságnak „új eljárásban” kellett terepi határkövekre fordítania. A bizottság 1923. július 2-án a somos(kő)újfalui polgármesteri hivatalban ült össze az ügy megtárgyalására, másnap terepbejárást végeztek, és a döntést a hosszú, július 4-i ülésen hozták meg. Döntő momentum, hogy ezeken a japán delegátus, Ando őrnagy nem volt jelen!

A fenti térképvázlaton sárgával jelölt ha-

tár mellett döntöttek.²⁰ Ebből önmagában ki sem derül, hogy a francia és az olasz delegátus „törleszt”, és a csehszlovák küldöttel 3-2 arányban szavazva, a nevesítetlen Magyarországnak adott falu és a vár közé húzza be a határt. A vár a térképen a 2065. helyrajzi számmal jelölt, a határ túloldalára került területrészt. Nem leszünk okosabbak a bizottság határozatától sem: „Az 526. magaslapon álló romokat nyugatról elkerülő vonal, amely Magyarországnak

20 MNL OL, S 15. VV-4. A-28.

■ A végleges határvonal az 1867. évi kataszteri szelvényre vezetve (ÚAGK, No204. VS-VIII-22-ai)

hagyja a kutakhoz vezető utat, és követi a 2066., 2064., 2062., 2056., 2032., 2797., 1998., 1997. sz. parcellák északkeleti határát, a somoskői lakosoknak hagyva az e telkektől közvetlenül északkeletre fekvő pincéket vagy tárolókat.²¹

A település belterületének határán húzzák meg tehát a határt, parcellaszámokkal megadva annak helyzetét. Ez a terület a kataszteri térképen feltüntetett végleges határvonalakkal jól szemléltethető (l. az 1867. évi kataszteri szelvényt fent).²²

A vár elcsatolása tehát egy több lépéses iterációs folyamat utolsó mozzanata volt. Ha a nyilvánvaló igazságtalanság felelőseit keressük, itt név szerint is meg tudjuk adni: a somoskői határmódosításért itt revansot vevő René Uffler és Giulio Pellicelli szavazata döntött így, persze a Václáv Roubík sem szavazott ellene. Ha a japán Ando őrnagy ott lett volna, akkor... De nem volt ott.

21 MNL OL, S 15. VV-4.-3/1. 331–332.

22 Ústredný Archív Geodézie a Kartografie, No204. Radzovce–Šiatorská Bukovina, 1867. A szelvény száma: VS-VIII-22-ai.